

Ks. FRANCISZEK WOLNIK

LITURGICZNY KALENDARZ WROCŁAWSKICH PREMONSTRATENSÓW WEDŁUG XV-WIECZNEGO *LIBER ORDINARIUS*

1. *Liber Ordinarius* z klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu – 2. Ryty i stopnie świąt u premonstratensów wrocławskich w XV w. – 3. Kalendarz świętych u wrocławskich norbertanów zachowany w XV-wiecznym *Liber Ordinarius*

1. *Liber Ordinarius* z klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu

W zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu¹, wśród licznych średnio-wiecznych rękopisów liturgicznych, zachował się, pochodzący z XV w.², z klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu³, rękopis BUWr I Q 185⁴. Jest on dziełem BRATA MATEUSZA. Księga zawiera 161 pergaminowych kart o wymiarach 21 cm x 15 cm. Oprawiona jest w deski pokryte jasnobrązową skórą, ozdobioną roślinno-liniowym ornamentem. Posiada trzy zwięzy i dwie klamry.

Rękopis rozpoczyna się kalendarzem (k. 1r–7v). Na karcie 7v późniejszą ręką dopisano uwagi o liturgii w dzień św. Norberta. Na kartach 8r–82v księga zawiera opis liturgii premonstratensów, tzw. *ordinarium premonstratensis antiquus*. Kodeks opisuje liturgię sprawowaną w ciągu roku, bez podziału na *proprium de tempore*

¹ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu — dalej: BUWr.

² Druga część kodeksu zakończona została w 1494 r. przez brata Mateusza; por. nota: *Completus 1494 per me fratrem Mathiam* (k. 167r).

³ Por. nota proveniencyjna: *Aus der Bibliothek des Stiftes Sct. Vinzenz zu Breslau*; o konwencie premonstratensów we Wrocławiu zob: F. GÖRLICH, *Urkundliche Geschichte der Prämonstratenser und ihrer Abtei zum hl. Vinzens von Breslau*, t. I–II, Breslau 1836–1842; J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau*, t. II, Breslau 1860, s. 516–518; T. SILNICKI, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, Warszawa 1953, s. 376–379; A. MAJEWSKI, *Zakony męskie w diecezji wrocławskiej do czasów pruskiej sekularyzacji w 1810 r.*, Warszawa 1991 (mps, Arch. ATK), s. 58–61; I. PLACZEK, *Zasadnicze linie rozwoju klasztorów mniszyc i kanoniczyc na Śląsku do końca XIII wieku*, (*Acta Universitatis Wratislaviensis 1471, Historia CVI*), Wrocław 1993, s. 15–28; J. RAJMAN, *Norbertanie polscy w XII wieku. Moźni wobec Ordinis novi*, w: S. KUCZYŃSKI (red.), *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. VII, Warszawa 1996, s. 71–72; K. KACZMAREK, *Dla dobra konwentu i świeczkic. Szkoły w norbertańskim opactwie św. Wincentego we Wrocławiu w okresie średniowiecza. Zbiór studiów*, NP 89 (1998), s. 67–92.

⁴ Rękopis BUWr I Q 185 — dalej: LO.

i *proprium de sanctis*. Kolejny opis liturgii wrocławskich premonstratensów zawiera karty 83r–167r. Autor, podobnie jak w pierwszym opisie, nie stosuje wyraźnego podziału na *ordinarium de tempore* i *de sanctis*⁵

Treść rękopisu wskazuje, że kodeks ten to dwie powszechnie stosowane w okresie przedtrydenckim księgi należące do grupy *Liber Ordinarius*⁶. Księgi tego rodzaju nie były bezpośrednio wykorzystywane podczas sprawowania liturgii, lecz służyły do jej przygotowania. Zawierały w sobie szczegółowe przepisy dotyczące sprawowania liturgii godzin, Mszy św. i innych nabożeństw w ciągu roku. Treść księgi uwzględniała zwykle układ roku liturgicznego. Księga podawała nie tylko same rubryki, ale przede wszystkim incipity tekstów wykonywanych podczas liturgii. Dóbr tekstów zawartych w tej księdze ukazuje specyfikę liturgii katedry, kolegiaty, czy klasztoru, w którym dana księga była wykorzystywana jako pomoc do przygotowania liturgii⁷. Liturgia sprawowana zgodnie z przepisami zawartymi w *Liber Ordinarius* w katedrze była wzorem dla innych kościołów i wspólnot w diecezji. Podobne prawo obowiązywało zapewne i w zakonach: sposób celebrowania liturgii i zwyczaje panujące w klasztorze macierzystym były wzorem dla pozostałych klasztorów.

Dwa opisy liturgii sprawowanej u wrocławskich premonstratensów wydają się szczególnie cenne, ze względu na żywy w literaturze przedmiotu pogląd o znaczącym wpływie norbertanów i biskupa WALTERA (1149–1169) na tworzenie się tradycji liturgicznej diecezji wrocławskiej⁸. Dokładna analiza tych ksiąg pozwoli ten pogląd zweryfikować.

2. Ryty i stopnie świąt u premonstratensów wrocławskich w XV w.

Sposób sprawowania liturgii w okresie przedtrydenckim zależny był od tzw. rytu *dignitas*, jakim kalendarze oznaczały poszczególne dni⁹. Klasyfikacja świąt według stopni, znana od XI w., rozpowszechniona została w XIII w., głównie przez

⁵ F. WOLNIK, *Diecezjalne i zakonne Librii Ordinarii źródłem do badania średniowiecznej liturgii śląskiej*, RTSO 18 (1998), s. 205.

⁶ W literaturze brak jest jednolitej terminologii określającej tę księgę. Jako synonimów używa się określeń: *Agenda*, *Agendarum liber*, *Ordo*, *Ordo divini officii*, *Liber Ordinarius*, *Ordines*, *Ordinarium*, *Rubrica*, *Rituale*, a księgi pochodzenia klasztorne często nazywane są *Liber Consuetudines*. Współcześnie jednak w literaturze przedmiotu przyjmuje się termin *Liber Ordinarius*; por.: E. FOLEY, *The „Libri Ordinarii”*: *An introduction*, EL 102 (1988), s. 129–137; F. KOHLSCHNEIN, *Der Paderborner Liber Ordinarius von 1324*, Paderborn 1971; H. SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej według przedtrydenckiego Liber Ordinarius z 1563 roku*, Opole 1993, s. 31; F. WOLNIK, *Liturgia godzin w diecezji wrocławskiej w XV wieku*, Opole 1994, s. 7.

⁷ SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 31.

⁸ SILNICKI, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, s. 35–40; SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 195–196.

⁹ W. SCHENK, *Kult świętego Stanisława biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, Lublin 1959, s. 36.

zakon franciszkański¹⁰. W XIV i XV w. każda diecezja i każdy zakon posiadały własne, ustalone hierarchie świąt¹¹.

Kalendarz zachowany we wrocławskim norbertańskim *Liber Ordinarius* stosuje następującą klasyfikację świąt: *praecipua sollemnitas, duplex maius, duplex minus, medio celebre, celebre, IX lectionum, III lectionum, antiphona*.

W najwyższym stopniu *praecipua sollemnitas* zgodnie z poleceniem kalendarza należało celebrować liturgię w następujące dni: *Epiphania Domini* (6.01); *Ipapanti Domini* (2.02); Narodzenie św. Jana Chrzciciela (24.06); Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny (15.08); Narodzenie Najświętszej Maryi Panny (8.09); św. Augustyna, biskupa (28.09); Wszystkich Świętych (1.11); Boże Narodzenie (25.12). Również Zmartwychwstanie Pańskie, Zesłanie Ducha Świętego, chociaż nie określono w kalendarzu rangi tego święta, zapewne obchodzono w tym najwyższym rycie.

W rycie *duplex maius* kalendarz poleca sprawować liturgię w następujące dni: Obrzezanie Pańskie (1.01); świętych Piotra i Pawła, apostołów (29.06); św. Marii Magdaleny (22.07); św. Anny, matki Maryi (26.07); św. Wawrzyńca, męczennika (10.08); św. Michała Archanioła (29.09); św. Jedenastu tysięcy dziewic (21.10); św. Marcina, biskupa (11.11); Ofiarowanie Najświętszej Maryi Panny (21.11); św. Andrzeja, apostoła (30.11); św. Mikołaja (6.12); św. Jana, apostoła (27.12).

Ryt *duplex minus* kalendarz przypisuje następującym świętom: św. Mateusza, apostoła (24.02); św. Grzegorza, papieża (12.03); św. Ambrożego, biskupa (3.04); św. Marka, ewangelisty (24.04); świętych Filipa i Jakuba, apostołów (1.05); Znalezienie Krzyża Świętego (3.05); św. Stanisława, biskupa (8.05); św. Jakuba, apostoła (25.08); św. Bartłomieja, apostoła (24.08); św. Macieja, apostoła (21.09); św. Hieronima (30.08); św. Dionizego i jego towarzyszy (9.10); św. Łukasza, ewangelisty (18.10); świętych Szymona i Judy, apostołów (28.10); św. Katarzyny, dziewicy (25.11); św. Januarego i jego towarzyszy (14.12); św. Tomasza, apostoła (21.12); Niewinnych Młodzianków (28.12).

Stopień *medio celebre* przypisany był do liturgii następujących dni: Zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny (25.03); Translacja św. Augustyna (11.10); Poczęcie Najświętszej Maryi Panny (8.12); św. Szczepana (26.12).

W stopniu *celebre* sprawowano liturgię w następujące święta: Nawrócenie św. Pawła (25.01); Katedry św. Piotra (22.02); Translacja św. Mikołaja (9.05); wspomnienie św. Pawła (30.06); Translacja św. Marcina (11.07); św. Małgorzaty, dziewicy

¹⁰ H. KELLNER, *Heortologie oder die geschichtliche Entwicklung des Kirchenjahres und der Heiligenfeste von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Freiburg 1911, s. 11.

¹¹ Najczęściej używane stopnie świąt wylicza H. GROTEFEND, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, t. I, Hannover 1891, s. 60: I. *Totum duplex, duplex majus, triplex, festum principale, summum festum, solemne festum*. II. *Duplex, duplex minus, celebre, bini, medium festum*. III. *Semiduplex, simplex, plenum officium, duplex inferius, IX lectiones* [w zakonach XII lectiones]. IV. *Trium lectionum, compulsatio, missa*. V. *Commemoratio, collecta, antiphona, oratio, memoria, suffragium, breves laudes*. Stopnie świąt różniły się nawet w ramach jednej diecezji. Przykładem może być diecezja wrocławska w XV wieku; por. WOLNIK, *Liturgia godzin w diecezji wrocławskiej w XV wieku*, s. 65.

(13.07); Rozesłanie Apostołów (15.07); św. Piotra w okowach (1.08); Podwyższenie Krzyża Świętego (14.09); św. Jadwigi (15.10).

Ryt *LX lectionum* przypisany był w *Liber Ordinarius* premonstratensów następującym dniom: Oktawa św. Szczepana (2.01); Oktawa św. Jana, apostoła (3.01); Oktawa Niewinnych Młodzianków (4.01); Oktawa Epifanii (13.01); świętych Fabiana i Sebastiana, męczenników (20.01); św. Agnieszki, dziewicy i męczennicy (21.01); św. Wincentego, męczennika (22.01); św. Tymoteusza, apostoła (24.01); św. Agaty, dziewicy (5.02); św. Doroty, dziewicy (6.02); św. Benedykta, opata (21.03); św. Jana przed bramą łańską (6.05); św. Barnaby, apostoła (11.06); świętych Gerwazego i Protazego, męczenników (19.06); świętych Jana i Pawła, męczenników (26.06); Oktawa św. Jana Chrzciciela (1.07); Oktawa świętych Piotra i Pawła, apostołów (6.07); Oktawa Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (9.07); św. Arnolfa, wyznawcy i biskupa (19.07); Oktawa św. Marii Magdaleny (29.07); Znalezienie św. Stefana (3.08); św. Dominika, wyznawcy (5.08); św. Sykstusa, papieża i męczennika (6.08); Oktawa Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (22.08); św. Ludwika, króla i wyznawcy (25.08); św. Enerharda, opata (27.08); św. Egidiusza (1.09); Oktawa św. Augustyna (4.09); Oktawa Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (15.09); św. Maurycego i jego towarzyszy (22.09); świętych Kosmy i Damiana, męczenników (27.09); św. Benona i jego towarzyszy męczenników (10.10); Oktawa translacji św. Augustyna (17. 10); Oktawa św. Jadwigi (22.10); świętych Kryspina i Kryspiniana, męczenników (25.10); Oktawa jedenastu tysięcy dziewic (27.10); św. Kwintyniusza, męczennika (31.10); Oktawa Wszystkich Świętych (8.11); Oktawa św. Marcina (18.11); św. Cecylii, dziewicy (22.11); św. Klemensa, papieża (23.11); św. Eligiusza, biskupa i wyznawcy (1.12); św. Łucji, dziewicy i męczennicy (13.12); św. Tomasa, biskupa i męczennika (29.12).

W stopniu *trium lectionum* należało przeżywać następujące dni: św. Feliksa, wyznawcy (14.01); św. Maura, wyznawcy (15.01); św. Marcelego, papieża i wyznawcy (10.01); św. Antoniego, wyznawcy (17.01); św. Pryska, dziewicy (18.01); świętych Marii i Marty, męczennic (19.01); św. Emerencjany, dziewicy i męczennicy (23.01); Oktawę św. Agnieszki (28.01); św. Ignacego, męczennika (1.02); św. Błażeja, męczennika (3.02); świętych Wedasta i Amanda, wyznawców (6.02); św. Apolonii, dziewicy (9.02); św. Scholastyki, dziewicy (10.02); św. Walentego, męczennika (14.02); św. Julianny, dziewicy i męczennicy (16.02); świętych Magna, Tyburczego i Waleriana, męczenników (13.04); św. Kleta, papieża (25.04); św. Witalisa, męczennika (27.04); św. Floriana (4.05); św. Gotarda (5.05); św. Gordiana i Epimacha, męczenników (10.05); świętych Nereusza, Achillesa i Pankracego, męczenników (10.05); św. Marii od męczenników (13.05); św. Potencjany, dziewicy (19.05); św. Urbana, papieża i męczennika (25.05); św. Petronelli, dziewicy (31.05); św. Nikomedego, męczennika (1.06); świętych Marcelina i Piotra, męczenników (2.06); św. Medarda i Gilgarda, wyznawców (8.06); św. Prymy i Feliciany, męczennic (9.06); świętych Basilidisa i jego towarzyszy męczenników (12.06); świętych Wita, Modesta i Krescencji (15.06); świętych Kwircy i Julity, męczennic (16.06); świętych Marka i Marceliana, męczenników (18.06); świętych Siedmiu braci mę-

czenników (10.07); św. Hilarego, męczennika (18.07); św. Hilarego, wyznawcy (20.07); św. Praksedy, męczennicy (21.07); świętych Abdona i Semena, męczenników (30.07); św. Germana, biskupa (31.07); św. Stefana, papieża i męczennika (2.08); św. Donata, biskupa i męczennika (7.08); św. Romana, męczennika (9.08); św. Teodora, biskupa i wyznawcy (26.08); św. Benebalda, biskupa i wyznawcy (5.09); św. Eufemii, dziewicy (16.09); św. Lamberta, biskupa i męczennika (17.09); świętych Cypriana i Justyna, męczenników (26.09); św. Leodegara, biskupa i męczennika (2.10); *Duorum Ewaldorum* (3.10); św. Fidis, dziewicy i męczennicy (6.10); św. Marka, papieża i wyznawcy (7.10); św. Benedykty, dziewicy (8.10); św. Galla, opata (16.10); św. Teodora, męczennika (9.11); św. Marcina, papieża i wyznawcy (10.11); św. Chryzogona, męczennika (24.11); św. Linusa, papieża i męczennika (26.11); św. Konrada, biskupa (29.11); św. Saturnina, męczennika (29.11); św. Barbary, dziewicy (4.12).

W najniższym rycie *antiphona* przeżywano u wrocławskich premonstratensów następujące dni: św. Genowefy, dziewicy (3.01); świętych Remigiusza i Hilarego, wyznawców (13.01); św. Prajekty, męczennicy (25.01); św. Brygidy, dziewicy (1.02); świętych Perpetui i Felicyty, męczennic (7.03); św. Gertrudy, dziewicy (17.03); św. Walpergi, dziewicy (1.05); św. Aleksandra, męczennika (3.05); św. Kwircjusza, biskupa (13.05); św. Processa i Martyniana (2.07); św. Appolinarego, męczennika (23.07); św. Krystyny, dziewicy (24.07); św. Krzysztofa (25.07); świętych Symplijusza i Faustyna (28.07); św. Feliksa, papieża (29.07); świętych Machabeuszy (1.08); świętych Nikodema i Abilona (3.08); św. Agapita, męczennika (6.08); św. Tyburczego, męczennika (11.08); św. Hipolita i jego towarzyszy męczenników (13.08); św. Euzebiusza, biskupa (14.08); Oktawę św. Wawrzyńca (17.08); św. Agapita, męczennika (18.08); św. Magna, męczennika (19.08); świętych Tymoteusza i Symforiana, męczenników (22.08); świętych Tymoteusza i Appolinarego (23.08); św. Rufusa, męczennika (27.08); św. Sabiny, dziewicy (29.08); świętych Feliksa i Adaukta, męczenników (30.08); św. Pryska, męczennicy (1.09); św. Adriana, męczennika (8.09); św. Gorgona, męczennika (9.09); świętych Prota i Hiacynta, męczenników; świętych Korneliusza i Cypriana, męczenników (14.09); św. Nikomedego, męczennika (15.09); świętych Łucji i Germiniany, męczennic (16.09); świętych Germana i Wedasta, biskupów (1.10); świętych Marcelli i Apulei, męczennic (7.10); św. Kaliksta papieża i męczennika (14.10); św. Seweryna, biskupa (23.10); św. Cezarego, męczennika (1.11); *Quatuor coronatorum* (8.11); św. Menna, męczennika (11.11); św. Brykczego, biskupa i męczennika (13.11); św. Felicyty, męczennicy (23.11); oktawa św. Andrzeja (7.12); św. Damazego, papieża (11.12); św. Sylwestra, papieża i męczennika (31.12).

Kilka dni pozostawiono w kalendarzu bez określania stopnia liturgicznego obchodu. Są to: *Recordatio fratrum et sociorum ordinis* (13.03); *Annuntiatio BMV* (25.03); *Resurrectio Domini*; św. Norberta (6.06); Ścięcie św. Jana Chrzciciela (29.08); św. Magna, wyznawcy (6.09); św. Benedykta (8.10); Wspomnienie wszystkich wiernych zmarłych (2.11); św. Elżbiety (19.11).

Wśród dopisanych do kalendarza świąt pojawia się stopień *duplex* w następujące dni: św. Anny (26.07) i św. Eulalii, dziewicy (10.12).

3. Kalendarz świętych u wrocławskich norbertanów zachowany w XV-wiecznym *Liber Ordinarius*

Cechą charakterystyczną przedtrydenckich kalendarzy jest ich duża różnorodność. Kalendarze poszczególnych diecezji czy klasztorów zawierały nie tylko święta ogólnokościelne z rzymskiego kalendarza, ale włączano do nich również święta o charakterze lokalnym, patronów diecezji, miast czy klasztorów. Kultury poszczególnych świętych niewątpliwie wzajemnie na siebie wpływały, dlatego wydaje się celowym opublikowanie kalendarza wrocławskich premonstratensów, zawartego we wrocławskim *Liber Ordinarius*. Publikacja ta może być pomocna w studiach porównawczych nad kalendarzami i liturgią poszczególnych zakonów, a także wzbogaci naszą wiedzę o przedtrydenckim kalendarzu diecezji wrocławskiej¹². Dotychczas opublikowany został kalendarz i nekrolog¹³ niegdyś benedyktyńskiego, a potem premonstratenskiego opactwa na wrocławskim Ołbinie¹⁴. Publikowany poniżej kalendarz zachowany w norbertańskim *Liber Ordinarius* ma charakter typowo liturgiczny, różni się więc od opublikowanego już nekrologu.

Styczeń (Januarius)

1. Circumcisio Domini, duplex maius.	16. Marcelli, papae et mart., III lect.
2. Octava Sancti Stephani Prothomartiris, IX lect.	17. Anthonii, confes., III lect.
3. Octava Sancti Joannis, IX lect.; Genovefae, virginis, antiphona.	18. Priscae, virginis, III lect.
4. Octava Sanctorum Innocentium, IX lect.	19. Marii et Marthae, mart., III lect.
5. Vigilia.	20. Fabiani et Sebastiani, mart., IX lect.
6. Epiphania Domini, praecipua sollemnitas.	21. Agnetis, virginis et mart., IX lect.
7.	22. Vincentii, mart., IX lect.; celebre ¹⁵
	23. Emerencianae, virginis et mart., III lect.

¹² Przedtrydenckie kalendarze diecezji wrocławskiej opublikowali dotychczas: GROTEFEND, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, t. II, cz. I, s. 23–28; A. KÖNIG (red.), *Das Kalendarium des Breslauer Kreuzstiftes verbunden mit einem Cisiolanus*, „Zeitsch. des Ver. f. Gesch. u. Altert. Schles.” 7 (1866), s. 303–343; J. JUNGnitz, *Das Breslauer Brevier und Proprium*, Breslau 1893, s. 38–66; B. WŁODARSKI, *Chronologia polska*, Warszawa 1957, s. 175–184; H. SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 173–192; WOLNIK, *Liturgia godzin w diecezji wrocławskiej*, s. 266–275.

¹³ Tekst nekrologu wydał P. HEIN, *Nekrolog der Prämonstratenser zu St. Vinzenz bei Breslau. Mit einer Einleitung von Prof. Grünhagen und chronologisch-heortologischen Erklärungen*, „Z. f. Gesch. Schl.” 10 (1871), s. 411–480; a także K. MAŁEZYŃSKI, *Nekrolog Opactwa Św. Wincentego we Wrocławiu*, w: *Pomniki dziejowe Polski*, seria II, t. IX, Warszawa 1971, cz. I, s. 3–96.

¹⁴ Brzmienie nazwy Olbino, zamiast używanych dawniej: Elbląg, Ołbiń, ustalił językoznawczo J. DOMAŃSKI, *Nazwy miejscowe dzisiejszego Wrocławia i dawnego okręgu wrocławskiego*, Warszawa 1967, s. 28; o Ołbinie zob. także: M. GOLIŃSKI, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia*, Wrocław 1997, s. 257–267.

¹⁵ *Celebre* dopisano później.

8.	24. Thimotei, apostoli, IX lect.
9.	25. Conversio Sancti Pauli, celebre; Praiecti, mart., antiphona.
10.	
11.	26.
12.	27.
13. Octava Epiphaniae, IX lect.; Remigii et Hilary, confes., antiphona.	28. Octava Sancte Agnetis, III lect.
14. Felicis, confes., III lect.	29.
15. Mauri, confes., III lect.	30.
	31.

W styczniu zauważyć można różne uwarunkowania, które wpłynęły na kształt kalendarza premonstratensów. Oprócz świąt kalendarza ogólnokościelnego, obecni są święci pochodzenia frankońskiego: św. Remigiusz (13.01)¹⁶, św. Hilary (13.01)¹⁷, wschodniego: św. Antoni, nazywany w kalendarzu premonstratensów wyznawcą (17.01)¹⁸. Wysoka jest ranga święta św. Agnieszki (21.01) — *IX lectionum* i oktawa tej uroczystości (28.01) — *III lect*¹⁹

Luty (Februarius)

1. Ignatii, mart., III lect.; Brigidae, virg., antiphona.	14. Marci, Walentini, mart., III lect
2. Ipapanti Domini, praecipua sollemnitas.	15.
3. Blasii, episcopi et mart., III lect.	16. Julianae, virginis et martyris, III lect.
4.	17.
5. Agathae, virginis et mart., IX lect.,	18.
6. Vedasti et Amandi, confes., III lect. ²⁰ Dorotheae, virginis, IX lect.	19.
7. Vedasti et Amandi, confes., III lect.	20.
8.	21.
9. Apoloniae, virg., III lect. ²¹	22. Cathedra S. Petri, celebre.
	23.
	24. Mathie, apostoli, duplex minus.

¹⁶ Kult świętego Remigiusza z Reims († ok. 533 r.) był w średniowieczu bardzo żywy szczególnie na terenie Francji i Niemiec, również w Polsce. Martyrologia wspominały tego świętego w różnych terminach: 13 i 15 stycznia, 1 października, 30 grudnia. Na Zachodzie miesiąc październik nazywano nawet miesiącem Remigiusza, LThK VIII, s. 1226–1227; H. FROS, E. SOWA, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1975, s. 464–465. W analizowanym kalendarzu wrocławskich norbertanów święty Remigiusz wymieniony jest również w dniu 1 października.

¹⁷ Święty Hilary, bp Poitiers urodził się ok. 315 r., zmarł w 367 r. lub 368 r.; por. FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 272.

¹⁸ Święty Antoni ur. się ok. 251 r., zmarł w 356 r.; por. LThK I, s. 669–669; J. MORAWSKI, *La légende de St. Antoine Eremite*, Poznań 1939; J. MIREWICZ, *Zapomniani współtwórcy Europy*, Londyn 1976, s. 27–36.

¹⁹ Święta Agnieszka, męczennica rzymska z przełomu III i IV w., była jedną z najpopularniejszych świętych starożytności chrześcijańskiej; por. B. KOETING, LThK I, s. 196–197; H. FROS, E. SOKOŁOWSKI, *Agnieszka*, EK, t. I, s. 179–180.

²⁰ Święci ci pierwotnie zapisani w kalendarzu pod datą 6 lutego, zostali skreśleni i dopisani na dzień 7 lutego. Tą samą ręką dopisano pod datą 6 lutego św. Dorotę, k 1v. W innych śląskich kalendarzach święci Wedast i Amand występują zarówno 6 lutego (por. F. WOLNIK, *Kalendarz nyskich bożogrobców według XIV-wiecznego Liber Ordinarius*, RTSO 15 [1995], s. 311–333), jak i 7 lutego (por.: JUNGNITZ, *dz. cyt.*, s. 43; SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 176).

²¹ Święta została dopisana inną ręką.

10. Scholasticae, virginis, III lect.	25.
13.	26.
14.	27.
15.	28.

W lutym na uwagę zasługuje sama nazwa święta obchodzonego w dniu 2 lutego — *Ipapanti Domini*²². We Wrocławiu duży był kult świętej Doroty (6.02)²³. W kalendarzu norbertanów jej dziewięciolekcyjne święto dopisano późniejszą ręką, zapewne pod wpływem kultu świętej rozwijającego się w diecezji wrocławskiej.

Marzec (Martius)

1.	17. Gertrudis, virginis, antiphona.
2.	18.
3.	19.
4.	20.
5.	21. Benedicti, abbatis, IX lect.
6.	22.
7. Perpetuae et Felicitatis, mart., antiphona.	23.
8.	24.
9.	25. Annuntiatio B. Maria V.
10.	26.
11.	27. Resurrectio Domini.
12. Gregorii, papae, duplex minus.	28.
13. Recordatio fratrum et sociorum ordinis.	29.
14.	30.
15.	31.
16.	

Norbertański kalendarz nie posiada wzmianki o święcie *S. Joseph nutritoris Domini* (19.03), mimo, że pojawia się ono w śląskich księgach już przed 1479 r.²⁴ Stosunkowo niewielka ilość dni poświęcona świętym w marcu i kwietniu, które zwykle były wypełnione treścią okresu wielkopostnego i wielkanocnego, wskazuje na pierwszeństwo obchodu tajemnic zbawienia nad kultem świętych. W norber-

²² Święto to na Wschodzie nazywane było *Hypapant*, czyli „Święto spotkania” Jest spotkaniem się dwóch Przymierzy: Starego, które już odchodzi i Nowego, które już się narodziło.

²³ Kult św. Doroty, dziewicy i męczennicy z III w. był popularny w średniowieczu zwłaszcza we Włoszech, w Niemczech, Czechach i w Polsce. Kult jej szerzyły także zakony; por. J. SWASTEK, *Dorota*, EK, t. IV, s. 138–139; S. WIERCZYŃSKI, W. KURASZKIEWICZ (wyd.), *Polskie wierszowane legendy średniowieczne*, Wrocław 1962, s. 153–216; FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 187–188. We Wrocławiu czczono relikwię głowy św. Doroty, a z fundacji cesarza Karola IV wybudowano kościół ku jej czci; por. SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 176.

²⁴ Święto św. Józefa w liturgii rzymskiej występuje od 1479 r., w niektórych kodeksach śląskich pojawia się wcześniej — święto weszło do kalendarza śląskiego za bpa Przeclawa z Pogorzeli (1342–1376); por. W. SCHENK, *W jaki sposób można ustalić czas powstania oraz miejsce pochodzenia i używania śląskich rękopisów liturgicznych*, ABMK 21 (1970), nr 46, s. 33–54; K. BIAŁCZAK, *Kult liturgiczny św. Józefa w Polsce w świetle ksiąg liturgicznych*, w: M. RECHOWICZ, W. SCHENK (red.), *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. II, Lublin 1976, s. 33–86; T. FITYCH, *Trójca stworzona. Nauka o św. Józefie na Śląsku*, Lublin 1990, s. 52–56.

kańskiej duchowości centralne miejsce zajmował kult Grobu Świętego²⁵, który był symbolem zmartwychwstania Chrystusa.

Kwiecień (Aprilis)

1.	16.
2.	17.
3. Ambrosi episcopi, duplex minus.	18.
4.	19.
5.	20.
6.	21.
7.	22. Georgii, martyris; et Adalberti, mart., celebre ²⁶
8.	23.
9.	24. Marcii evang., duplex minus; Letania maior.
10.	25. Cleti, papae et mart., III lect.
11.	26.
12.	27. Vitalis, martyris, III lect.
13. Magni, Tiburtii et Valeriani, mart., III lect.	28.
14.	29.
15.	30.

Na uwagę zasługuje obchód święta św. Wojciecha. Święty ten został dopisany późniejszą ręką na dzień 22 kwietnia do istniejącego już pod tą datą święta św. Jerzego. Stało się to zapewne pod wpływem żywego kultu św. Wojciecha na Śląsku²⁷. Święto ku czci św. Wojciecha w śląskich kodeksach pojawia się już w XIII w.²⁸, w XIV w. św. Wojciech czczony był razem ze św. Jerzym²⁹: *Adalberti et Georgii simul*.

²⁵ K. GÓRSKI, *Duchowość chrześcijańska*, Wrocław 1978, s. 58; J. MISIUREK, *Zarys historii duchowości chrześcijańskiej*, Lublin 1992, s. 27; J. MISIUREK, E. WALEWANDER, *Zarys historii duchowości chrześcijańskiej*, w: W. SŁOMKA (red.), *Teologia duchowości chrześcijańskiej*, Lublin 1993, s. 15–48. Szerzej o duchowości premonstratensów zob.: F. PETIT, *La spiritualité des Premostrés aux XII et XIIIe s.*, Paris 1947; J. AUMANN, *Zarys historii duchowości*, Kielce 1993, s. 137–142.

²⁶ Świętego Wojciecha dopisano późniejszą ręką.

²⁷ Por. JUNGNTZ, *dz. cyt.*, s. 67; W. DANIELSKI, *Z dziejów kultu liturgicznego św. Wojciecha na ziemiach polskich. Święto ku czci św. Wojciecha*, RTK 14 (1967), z. 4, s. 83–111; SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 178–179; TENŻE, *Liturgiczny kult św. Wojciecha na Śląsku w wiekach średnich*, w: A. BARCIAK (red.), *Środkowoeuropejskie dziedzictwo świętego Wojciecha*, Katowice 1998, s. 229–248; K. ŚMIGIEL, *Święty Wojciech Sławnikowic*, Poznań 1993; M. MACHEJEK, *Śladami świętego Wojciecha*, Kraków 1995; K. DOLA, *Drogi rozwoju kultu świętego Wojciecha*, w: BARCIAK (red.), *dz. cyt.*, s. 201–215.

²⁸ Por. kodeksy cysterskie BUWr: I F 411 (*Graduale Cist.*, ok. 1260 r. z Kamieńca Ząbkowickiego), I F 412 (*Graduale Cist.*, XIII w. z Kamieńca Ząbkowickiego), I F 418 (*Graduale Cist.*, XIII w., z Jemielnicy); zob. SCHENK, *W jaki sposób można ustalić*, s. 46; J. NOWACKI, *Z dziejów kultu św. Wojciecha w Polsce*, w: G. LABUDA (red.), *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, Warszawa 1997, s. 229–267.

²⁹ O kulcie św. Jerzego w okresie przedtrydenckim zob: J. SWASTEK, *Przedtrydencki kult św. Jerzego kapadockiego w diecezji krakowskiej w świetle wezwań kościołów*, RTK 14 (1967), z. 4, s. 7–26; TENŻE, *Proweniencja i rozwój kultu św. Jerzego w Polsce w świetle wezwań kościołów w okresie przedtrydenckim*, CS 1 (1969), s. 107–126.

Maj (Maius)

1. Philippi et Jacobi, duplex minus, Walpergis, virginis, antiphona.	15. 16.
2.	17.
3. Inventio Sancte Crucis, duplex minus; Alexandri, mart., antiphona.	18. 19. Potenciane, virginis, III lect.
4. Floriani, III lect. ³⁰	20.
5. Gotardi, III lect. ³¹	21.
6. Joannis ante portam latinam, IX lect.	22.
7.	23.
8. Stanislai, episcopi, duplex minus ³² .	24.
9. Translatio Sancte Nicolai, celebre.	25. Urbani, papae et mart., III lect.
10. Gordiani et Epimachi, mart., III lect.	26.
11.	27.
12. Nerei, Achilei et Pancrati, mart., III lect.	28.
13. Marie ad martyres, III lect.; Quirci, episcopi, antiphona.	29. 30.
14.	31. Petronelle, virginis, III lect.

Premonstratensi wrocławscy, zgodnie z piętnastowiecznym kalendarzem, czcili św. Stanisława, biskupa krakowskiego i męczennika, w stopniu *duplex minus* (8.05)³³ W tym czasie śląskie kalendarze знаły dwa święta ku czci św. Stanisława — święto majowe i obchodzoną we wrześniu translację relikwii (27.09)³⁴ Tej drugiej uroczystości nie umieszczono w analizowanym kalendarzu³⁵ Porównując kalendarz norbertański z kalendarzem diecezji wrocławskiej stosunkowo łatwo zauważyć można także brak świętych Kancjuszy (*Cantius*, *Cantianus* i *Cantianilla*). Katedra wrocławska posiadała relikwię, „głowę św. Kancjana”, sprowadzoną przez biskupa HIERONIMA (1051–1062)³⁶, a święto Kancjuszy obchodzono bardzo uroczyście jako święto nakazane w katedrze (*festum fori*) i w rycie *duplex*, a w innych kościołach

³⁰ Dopisano później. Święto św. Floriana wprowadzono do kalendarza całej metropolii gnieźnieńskiej po sprowadzeniu do Krakowa w 1183 r. jego relikwii i ogłoszeniu go patronem Polski; por.: K. DOBROWOLSKI, *Dzieje kultu św. Floriana w Polsce do połowy XVI wieku*, Warszawa 1923; K. KASTNER, *Kommentar zum Breslauer Proprium*, Breslau 1924, s. 23.

³¹ Dopisano później.

³² Początki kultu św. Stanisława w klasztorze św. Wincentego na wrocławskim Ołbinie sięgają XII w.; z tego czasu pochodzą prawdopodobnie romańskie płaskorzeźby ze zburzonego (w 1529 r.) klasztoru, przedstawiające króla i biskupa; por. W. SCHENK, *Z dziejów liturgii w Polsce*, s. 187, w: M. RECHOWICZ (red.), *Księga Tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, Lublin 1969, s. 139–218.

³³ LO, k. 3r.

³⁴ O kulcie świętego Stanisława na Śląsku zob: W. SCHENK, *Kult liturgiczny św. Stanisława na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych*, Lublin 1959; TENŻE, *Z dziejów kultu liturgicznego św. Stanisława biskupa na Śląsku. Święta ku czci św. Stanisława*, RTK 4 (1957), z. 3, s. 53–81; TENŻE, *Zagadnienie zależności kultu św. Stanisława od kultu św. Tomaszego Kantuaryjskiego w świetle śląskich rękopisów liturgicznych*, tamże, z. 1, s. 73–85.

³⁵ LO, k. 5r.

³⁶ KASTNER, *Kommentar zum Breslauer Proprium*, s. 30.

jako święto chórowe (*festum chori*) w rycie *LX lectionum*³⁷ Święto Kancjuszy było jednym ze świąt patronalnych wrocławskiej kapituły katedralnej.

Czerwiec (Iunius)

1. Nicomedis, mart., III lect.	16. Quirici et Julitae, mart., III lect.
2. Marcellini et Petri, mart., III lect.	17.
3.	18. Marci et Marcelliani, mart., III lect.
4.	19. Gervasi et Protasi, mart., IX lect.
5.	20.
6. Anniversarius Domini Norberti fundatoris ordinis nostri.	21.
7.	22.
8. Medardi et Gilgardi, confes., III lect.	23. Vigilia.
9. Primi et Feliciani, mart., III lect.	24. Nativitas beati Joannis Baptiste, praecipua sollemnitas.
10.	25.
11. Barnabe, apostoli, IX lectionum.	26. Joannis et Pauli, mart., IX lect.
12. Basilidis et sociorum, III lect.	27.
13.	28. Leonis papae, antiphona. Vigilia.
14.	29. Petri et Pauli apostoli, duplex maius.
15. Viti, Modesti et Crescentiae, III lect.	30. Commemoratio sancti Pauli, celebre.

W czerwcu u wrocławskich norbertanów, podobnie jak w całej wrocławskiej diecezji, w randze *praecipua sollemnitas* uroczyste obchodzono święto patronalne — Narodzenia św. Jana Chrzciciela (24.06), z wigilią (23.06) i oktawą (1.07)³⁸. Uroczyste u premonstratensów obchodzono także dzień św. Norberta — *Anniversarius Domini Norberti fundatoris ordinis nostris* (6.06)³⁹. Analizowany kalendarz nie zawiera wzmianki o kulcie św. Erazma, biskupa i męczennika (3.06)⁴⁰. W diecezji wrocławskiej, ze względu na posiadane przez wrocławskich norbertanów relikwie św. Erazma, jego wspomnienie obchodzono w stopniu *duplex*, a w mieście Wrocławiu od XIII w. jako *festum fori*⁴¹ Brak również w tym kalendarzu wzmianki o święcie św. Wincentego, biskupa (6.06)⁴², mimo tego, że był on patronem klasztoru wrocławskich premonstratensów oraz, że od 1144 r. we Wrocławiu czczono jego relikwie, a dzień jego przeżywano do połowy XV w. jako święto nakazane, później już tylko jako chórowe⁴³

³⁷ JUNGnitz, *dz. cyt.*, s. 51; SCHENK, *W jaki sposób można ustalić*, s. 47.

³⁸ LO, k. 3v–4r.

³⁹ LO, k. 3v.

⁴⁰ Por. LO, k. 3v.

⁴¹ Por. P. HEIN (red.), *Nekrolog der Pramonstratenser zu St. Vinzens bei Breslau*, „Zeitsch. des Ver. f. Gesch. u. Altert. Schles.” 10 (1871), s. 435; JUNGnitz, *dz. cyt.*, s. 53; SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 182.

⁴² W tym dniu wrocławscy premonstratensi czcili swego założyciela — św. Norberta, LO, k. 3v.

⁴³ JUNGnitz, *dz. cyt.*, s. 53; SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 182.

Lipiec (Iulius)

1. Octava Sancti Joannis Baptiste, IX lect.	16.
2. Visitatio S. Mariae, praecipua sollemnitas; Processi et Martiniani, antiphona.	17.
3.	18. Hilari, mart., III lect. ⁴⁴
4.	19. Arnolphi, confes. et pont., IX lect. ⁴⁵
5.	20. Hilari, confes., III lect. ⁴⁶
6. Octava Petri et Pauli, apostolorum, IX lectio-
num.	21. Praxedis, virginis, III lect.
7.	22. Mariae Magdalenae, duplex maius.
8.	23. Appolinaris, mart., antiphona.
9. Octava Visitationis Sanctae Mariae, IX lectio-
num.	24. Cristinae, virginis, antiphona. Vigilia.
10. Septem fratrum, mart., III lect.	25. Jacobi apostoli, duplex minus; Cristofori, anti-
phona.
11. Translatio Sancte Martini, celebre.	26. Annae matris Mariae, duplex ⁴⁷
12.	27.
13. Margaretae virginis, celebre.	28. Simplici, Faustini et Beatricis, antiphona.
14.	29. Octava Sancte Mariae Magdalenae, IX lect.,
Felicis papae, antiphona.
15. Divisio Apostolorum, celebre.	30. Abdon et Semen, mart., III lect.
	31. Germani, episcop., III lect.

W lipcu w kalendarzu wrocławskich norbertanów zauważyć trzeba wysoką rangę kultu św. Marii Magdaleny — dzień jej poświęcony (22.07) w stopniu *duplex maius* i oktawa (29.07) jako święto dziewięciolecyjne. Pod datą 26 lipca dopisano później: *Annae, matris Mariae, duplex*, święto, które we Wrocławiu przyjęło się już w początkach XIV w.⁴⁸, w tym wieku niektóre wrocławskie kodeksy zaliczają to święto do świąt nakazanych⁴⁹

Sierpień (Augustus)

1. Ad vincula Petri, celebre; Machabeorum, anti-
phona.	17. Octava Sancti Laurentii, antiphona.
2. Stephani, papae et martyris, III lect.	18. Agapiti, mart., antiphona.
3. Inventio S. Stephani, IX lect.; Nicodemi et
Abilon, antiphona.	19. Magni, mart., antiphona.
4.	20.
5. Dominici, confes., IX lect.	21.
6. Sixti papae et mart., IX lect.; Felicissi et Aga-
piti, mart., antiphona.	22. Octava Sanctae Mariae, IX lect.; Thimotei et
Simpforiani, mart., antiphona.
7. Donati, episcopi et martyris, III lect.	23. Thimotei et Appolinaris, antiphona.
8. Cyriaci cum sociis suis, mart.	24. Bartholomei apostolis, duplex minus.
	25. Lodevici, regis et confes., IX lect.
	26. Theodori, episcopi et confes., III lect.

⁴⁴ Dopisane później.

⁴⁵ Dopisane później.

⁴⁶ Dopisane później.

⁴⁷ Święta Anna dopisana została później.

⁴⁸ Por. BKWr nr 141 (*Missale Wratislaviense*, ok. 1323 r); BKWr nr 143 (*Missale Wratislaviense*, XIV w.), por. B. PIECHOTA, *Średniowieczne śląskie teksty liturgiczne o św. Annie*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. II, Lublin 1976, s. 127–165.

⁴⁹ Por. BUWr M 1151 (*Missale Wratislaviense*, 1330/35); B 1710 (*Missale Wratislaviense*, XIV w.); BUWr I Q 246 (*Breviarium Wratislaviense*, XIV w.), por. SCHENK, *W jaki sposób można ustalić*, s. 49.

9. Romani, mart., III lect.; Vigilia.	27. Enerhardi, abbatis, IX lect.; Ruffi, mart., antiphona.
10. Laurencii, mart., duplex maus.	28. Augustini, episcopi, praecipua sollemnitas; Hermeti, mart., antiphona.
11. Tyburcii, mart., antiphona.	29. Decolatio S. Joannis Baptiste (bez stopnia); Sabine, virg., antiphona.
12.	30. Felicis et Aucti, mart., antiphona.
13. Hypoliti cum sociis suis, mart., antiphona.	31.
14. Eusebii, episc., antiphona. Vigilia.	
15. Assumpcione Sanctae Mariae, praecipua sollemnitas.	

W kalendarzu premonstratensów obchodzono w sierpniu w stopniu najwyższym Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny (15.08) wraz z oktawą (22.09) w stopniu *IX lectionum*. W dniu 29 sierpnia przeżywano wrocławskie święto Ścięcia św. Jana Chrzciciela. Nie zawiera natomiast analizowany przez nas kalendarz ważnych w diecezji wrocławskiej świąt: Przeniesienia relikwii św. Jadwigi (25.08) i Przeniesienia relikwii św. Wojciecha⁵⁰, święta obchodzonego w diecezjach wrocławskiej i lubuskiej zgodnie z tradycją praską w dniu 26 sierpnia, podczas gdy w całym polskim Kościele święto translacji obchodzono zgodnie z tradycją gnieźnieńską w dniu 20 października⁵¹

Wrzesień (Septembris)

1. Egidi, abbatis, IX lect.; Prisci, mart., antiphona.	15. Octava Sanctae Mariae, IX lect.; Nicomedis, mart., antiphona.
2.	16. Eufeniae, virginis, III lect.; Luciae et Germanianae, mart., antiphona.
3.	17. Lamberti, episcopi et mart., III lect.
4. Octava Sancti Augustini, IX lect.	18.
5. Benebaldi, episcopi et confes., III lect.	19.
6. Magni, confes. ⁵² (bez stopnia).	20. Vigilia.
7.	21. Matthei, apostoli et evangeliste, duplex minus.
8. Nativitas Sanctae Mariae, praecipua sollemnitas; Adriani, mart. antiphona.	22. Maurici et sociorum eius, mart., IX lect.
9. Gorgoni, mart., antiphona.	23.
10.	24.
11. Prothi et Hyacinti, mart., antiphona.	25.
12.	26. Cipriani et Justini, mart., III lect. ⁵³
13.	27. Cosmae et Damiani, mart., IX lect.
14. Exaltatio Sancte Crucis, celebre; Corneli et Cipriani, mart., antiphona.	28.
	29. Michaelis, archangeli, duplex maius.
	30. Hieronimi, presbiteri, duplex minus.

⁵⁰ Święto to pojawia się w śląskich kalendarzach w II poł. XIV w., por. SCHENK, *W jaki sposób można ustalić*, s. 50; DANIELSKI, *Z dziejów kultu liturgicznego św. Wojciecha*, s. 90–111.

⁵¹ J. NOWACKI, *Z dziejów kultu św. Wojciecha w Polsce*, w: G. LABUDA (oprac.), *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej. Antologia tekstów*, Warszawa 1997, s. 229–267. Analizowany kalendarz nie zawiera w sobie święta Translacji świętego Wojciecha również pod datą 20 października.

⁵² Dopisano później.

⁵³ Dopisano później.

Nie zawiera kalendarz norbertański bardzo popularnego we Wrocławiu święta św. Wacława (28.08), oznaczonego w diecezjalnym kalendarzu rytem *duplex*⁵⁴.

Październik (October)

1. Remigii, episcopi, IX lect.; Germani, Vedasti, episcopi, antiphona.	16. Galli, abbatis, III lect.
2. Leodegari, episcopi et mart., III lect.	17. Octava Sancti Augustini, IX lect.
3. Duorum Ewaldorum, mart., III lect.	18. Luce, evangeliste, duplex minus.
4. Francisci, confes., IX lect.	19.
5.	20.
6. Fidis virginis et mart., III lect.	21. Undecim milium virginum, duplex maius.
7. Marci, papae et confes., III lect; Marcelli et Apulei, mart., antiphona.	22. Octava Sancte Hedwigis, IX lect. ⁵⁵
8. Benedicte, virginis, III lect. ⁵⁶	23. Severini, episcopi, antiphona.
9. Dionisi cun sociis suis, mart., duplex minus.	24.
10. Benonis cum sociis suis, mart., IX lect.	25. Crispini et Crispiniani, mart., IX lect.
11. Translatio Sancti Augustini.	26.
12.	27. Octava undecim milia virginum, IX lect.
13.	28. Symonis et Jude, apostolorum, duplex minus.
14. Calixti. papae et mart., antiphona.	29.
15. Hedwigis electae, celebre.	30.
	31. Quintini, mart., IX lect; Vigilia.

W październiku kalendarz premonstratensów zawiera kilku świętych pochodzenia frankońskiego, których kult przyjął się na Śląsku. Należą do nich: św. Remigiusz, bp Reims (1.10)⁵⁷; św. Leodegariusz, biskup i męczennik (2.10)⁵⁸; św. Fides, męczennica (6.10); św. Gallus, opat (16.10)⁵⁹; święci Kryspin i Kryspinian, męczennicy (25.10); św. Quintinus, męczennik (31.10). Przyjmuje się, że kult tych świętych diecezja wrocławska zawdzięcza w dużej mierze biskupowi WALTEROWI (1149–1169), a zwłaszcza przywiezionemu przez niego modelowi liturgii (*secundum chorum Laudunense*)⁶⁰ W rycie *celebre* świętowano dzień św. Jadwigi (15.10)⁶¹, a wprowadzoną później oktawę tego dnia (22.10) w randze święta dziewięciolekcyjnego.

⁵⁴ JUNGnitz, *dz. cyt.*, s. 59; SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 186–187.

⁵⁵ Oktawę św. Jadwigi dopisano później.

⁵⁶ Dopisano później.

⁵⁷ Święty Remigiusz urodził się ok. 436 r., zmarł ok. 533 r. Jego relikwie spoczywają w katedrze w Reims. Kult świętego był w średniowieczu bardzo żywy, szczególnie we Francji, na terenie Niemiec, również na ziemiach polskich, por. E. BROUETTE, *Remigius*, LThK VIII, s. 1226; FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 464–465.

⁵⁸ Święty Leodegariusz urodził się około 616 r., zmarł w 679 lub 680 r., był biskupem Autun, por.: LThK VI, s. 958–959; FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 363.

⁵⁹ Święty Gallus był iroszkockim misjonarzem, działał na terenach dzisiejszej Francji i Szwajcarii, por. FROS, SOWA, *Twoje imię*, s. 245–246; o kulcie w Polsce pisał: H. KOWALEWICZ, *Średniowieczna poezja polskich zaków*, PaL 64 (1973), z. 1, s. 199–202.

⁶⁰ SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 188.

⁶¹ Święta Jadwiga urodzona w 1174 r. w Andechs, była małżonką władcy Śląska Henryka Brodatego. Zmarła w 1243 r. w ufundowanym przez siebie klasztorze cysterek w Trzebnicy, por.: J. GOTTSCHALK, *St. Hedwig, Herzogin von Schlesien*, Köln–Gratz 1964; W NIGG, *Święta Jadwiga Śląska*, tł.

Listopad (Novembris)

1. Omnium sanctorum, praecipua sollemnitatis; Cesarii, mart. antiphona.	15.
2. Commemoratio omnium fidelium defunctorum.	16.
3.	17.
4.	18.
5.	19. Octava Sancti Martini, IX lect.
6.	20. Elizabet, vidue, (bez stopnia).
7.	21. Presentatio Mariae Virginis, duplex maius ⁶² .
8. Octava omnium sanctorum, IX lect., Quatuor coronatorum, antiphona.	22. Cecilie, virginis, IX lect.
9. Theodori, mart., III lect.	23. Clementis, papae, IX lect.; Felicitatis, mart., antiphona.
10. Martini, papae et confes., III lect.	24. Chrisogoni, mart., III lect.
11. Martini, episcopi, duplex maius; Menne, mart., antiphona.	25. Katherine, virginis, duplex minus.
12.	26. Lini, papae et mart., III lect.
13.	27.
14. Bricci, episcopi et confes., antiphona.	28. Conradi, episcopi, III lect. ⁶³
	29. Saturnini, mart., III lect.; Vigilia.
	30. Andreae, apostoli, duplex maius.

Wcałej metropolii gnieźnieńskiej, jak również we Wrocławiu stosunkowo wielkim kultem cieszył się św. Marcin, biskup (11.11)⁶⁴; świadczy o tym ryt zdwojony i oktawa w kalendarzu diecezjalnym⁶⁵. U wrocławskich premonstratensów sam dzień św. Marcina obchodzono w stopniu *duplex maius*, zaś oktawę jako święto dziewięciolekcyjne⁶⁶.

Grudzień (Decembris)

1. Eligii, episcopi et confes., IX lect.	17.
2.	18.
3.	19.
4. Barbare, virginis, III lect, (duplex minus) ⁶⁷	20. Vigilia.
5.	21. Thomae, apostoli, duplex minus.
6. Nicolai, episcopi, duplex maius.	22.
7. Octava Sancti Andreae, antiphona.	23.

S. Frącz, Opole 1991; A. KIELBASA, *Święta Jadwiga Śląska*, Warszawa 1990; S. ARASZCZUK, *Kult św. Jadwigi na Śląsku w świetle przedtrydenckich wrocławskich ksiąg liturgicznych*, Opole 1995; TENŻE, *Oficja rymowane o św. Jadwidze*, Legnica 1996.

⁶² Dopisano później.

⁶³ Dopisano później.

⁶⁴ Por. G. KAROLEWICZ, *Kult św. Marcina w Polsce do schyłku XVI wieku*, STV 8 (1970), s. 421–445. Wysoka ranga obchodu tego święta we Wrocławiu wpływała głównie z faktu, że św. Marcinowi poświęcona była kaplica zamkowa książąt wrocławskich na wyspie tumskiej, por. L. SCHULTE, *Die Martinsabtei und die älteste Burg in Breslau*, w: TEGOŹ, *Kleine Schriften. Darstellungen und Quellen zur Schlesischen Geschichte*, t. XXIII, Breslau 1918, s. 181–189; Z. ANTKOWIAK, *Kościół Wrocławia*, Wrocław 1991, s. 37–41; M. MŁYNARSKA-KALETYNOWA, *Najdawniejszy Wrocław*, Wrocław 1992, s. 59–60; A. ŻUREK, *Wrocławska kaplica św. Marcina w średniowieczu*, Wrocław 1996.

⁶⁵ JUNGWITZ, dz. cyt., s. 63; SOBECZKO, *Liturgia katedry wrocławskiej*, s. 190.

⁶⁶ LO, k. 6r.

⁶⁷ Święta dopisana późniejszą ręką. Stopień obchodu tego dnia podwyższono do *duplex minus*.

8. Conceptio Sanctae Mariae Virginis.	24. Vigilia.
9.	25. Nativitas Christi, praecipua sollemnitatis.
10. Eulaliae, virginis, duplex ⁶⁸	26. Stephani Protomartyris.
11. Damasi, papae, antiphona.	27. Joannis, apostoli et evangeliste, duplex maius.
12.	28. Sanctorum Innocentium, duplex minus.
13. Luciae, virginis et mart., IX lect.	29. Thomae episcopi et mart., IX lect.
14. January, Nicasii cum sociis suis, duplex minus.	30.
15.	31. Silvestri, papae et mart., antiphona.
16.	

W grudniu, ze względu na przypadający okres Adwentu i obchód Bożego Narodzenia u norbertanów, podobnie jak w innych kalendarzach, mniej było dni poświęconych kultowi świętych. W analizowanym kalendarzu stosunkowo wysoką rangę miał dzień św. Mikołaja (6.12) — *duplex maius*⁶⁹ Ciesząca się zwykle w średniowieczu wielkim kultem św. Barbara (4.12)⁷⁰ została do kalendarza wrocławskich premonstratensów dopisana, a rangę jej obchodu podwyższono z początkowego święta trylekcyjnego do *duplex minus*.

Analiza kalendarza wrocławskich norbertanów potwierdza pogląd, że w średniowieczu liturgia w poszczególnych klasztorach często była wzorowana na liturgii klasztoru macierzystego. Zauważa się bowiem w pierwotnej wersji kalendarza wrocławskich premonstratensów brak wielu popularnych we Wrocławiu świętych, którzy z biegiem czasu do tego kalendarza zostali dopisani: św. Dorota (6.02), św. Wojciech (22.04), św. Florian (4.05), św. Anna (26.07), św. Barbara (4.12). Liczne są także śląskie święta, które nie znalazły się w analizowanym przez nas kalendarzu: świętych Kancjuszy (31.05), św. Erazma (3.06), św. Wincentego (6.06), Przeniesienie relikwii św. Jadwigi (25.08), Przeniesienie relikwii św. Wojciecha (26.08). Spostrzeżenia te upoważniają do twierdzenia, że umieszczony w *Liber Ordinarius* kalendarz powstał poza Wrocławiem, lub jest powstałą we Wrocławiu wierną kopią pierwowzoru norbertańskiego kalendarza z innego klasztoru, nie uwzględniającą wrocławskich zwyczajów liturgicznych⁷¹

Liczne święta dopisywane w kalendarzu, podnoszona często ranga danego święta, wskazują na istniejące wpływy nowych kultów, kultów lokalnych na liturgię sprawowaną w klasztorze. W średniowieczu wzajemne wpływy różnych ośrodków religijnych: diecezji czy zakonów były zjawiskiem naturalnym, bowiem każdy święty, niezależnie od narodowości, pochodzenia był wspólnym dziedzictwem całego

⁶⁸ Święta dopisana inną ręką.

⁶⁹ LO, k. 6v.

⁷⁰ O kulcie św. Barbary zob.: R. ADAMSKI, *Der Barbarakult in Schlesien*, Breslau 1939; J. GÓRCKA, *Kult św. Barbary w diecezji krakowskiej do końca XVI w.*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. II, s. 297–357; W. MARSCHALL, *Das Corpus Christi und das Barbarapatrozinium im mittelalterlichen Archidiakonats Breslau*, Köln 1969, s. 171–192.

⁷¹ Pogląd ten może zweryfikować dokładna analiza całego kodeksu i zawartych w nim obydwu opisów liturgii premonstratensów.

chrześcijaństwa. W tym kontekście wpływ wrocławskiej liturgii i kalendarza diecezjalnego na kult świętych u wrocławskich premonstratensów wydaje się stosunkowo niewielki.

**Der Liturgische Kalender der Breslauer Prämonstratenser
nach dem *Liber Ordinarius* aus dem XV. Jh.**

Zusammenfassung

In den Sammlungen der Universitätsbibliothek in Breslau befindet sich das mittelalterliche Manuskript aus dem XV. Jh. (BUWr I Q 185). Das Manuskript stammt aus dem Kloster St. Vinzenz in Breslau und gehört zur *Liber Ordinarius* Gruppe. Der Kalender, der in Norbertiner *Liber Ordinarius* erhalten geblieben ist, hat zwar einen liturgischen Charakter, doch ist er anders als der publizierte Nekrolog dieser Abtei.

Dieser Kalender enthält folgende Klassifizierung der Feste: *praecipua sollemnitatis, duplex maius, duplex minus, medio celebre, celebre, IX lectionum, III lectionum, antiphona*.